

ЧИЧЕРИН, КОМИНТЕРНЪТ И СЪБИТИЯТА В БЪЛГАРИЯ, ЮНИ – СЕПТЕМВРИ 1923 Г.

Людмил Спасов

CHICHERIN, THE COMINTERN AND THE EVENTS
IN BULGARIA, JUNE – SEPTEMBER 1923

Lyudmil Spasov

Abstract: *In this article, through the introduction into scientific use of hard-to-reach Russian sources, unsuspected sides of the attitude of the government of Al. Tsankov to the Bolshevik regime in Moscow, the clash of the Commissar of Foreign Affairs, Mr. Chicherin, with the Comintern and the activities of the Soviet Red Cross mission in Bulgaria. The formulated theses, based on the presented data, categorically refute the idea of the events in 1923, which has been confirmed in our country for decades.*

Keywords: *Comintern, coup, plenum, resolution, government, diplomacy, Soviet red cross mission.*

Георгий Василевич Чичерин е потомствен аристократ с блестяща езикова подготовка и високо образование. На 30 май 1918 г. той заменя Л. Д. Троцки на поста народен комисар на външните работи и в продължение на 12 години ръководи съветската дипломация. Чичерин се радва на изключителна популярност в Европа и с неговото име се свързва цяла епоха в съветската външна политика. Съвременниците му го определят като водеща фигура с голям държавнически размах и широк кръгзор. Чичерин извежда дейността на съветската дипломация до равнището на изкуство. Биографът му Тимоти О'Конър изтъква, че като аристократ и външен министър на Чичерин е съпоставим само лорд Кързон. Звездният миг на неговата кариера е подписването на Рапалския договор с Германия (април 1922 г.) [О'Конър, Т. Э. 1991, с. 133, 174].

Образът на съветския комисар няма да бъде пълен, ако се ограничим само с изтъкване на международната му слава. В Москва той не се ползва с „абсолютното политическо доверие“ на РКП (б). В състава на ЦК той е включен едва през 1925 г. от Й. В. Сталин. Безпомощен в партийните интриги, Чичерин е осъден да утвърждава в съветската външна политика средствата на традиционната дипломация в условията, както той се изразява, на един „хулиганстващ Коминтерн“ и „проституиращ Наркоминдел“, разяждан от неистовата борба на заместник външния комисар

М. М. Литвинов за оглавяване на комисарството [Соколов, В. В. 1994, № 2, с. 5, 8].

Чичерин не споделя коминтерновските оценки за състоянието на работническото и комунистическото движение в Англия, Франция и Германия. Смята за погрешен тезиса, че светът е разделен на два лагера – на революционния пролетариат, предвождан от Коминтерна и на контрареволюционната буржоазия, начело с правителствата на Англия и Франция. Той се противопоставя на твърдението, че отношенията между руската революция и империалистическата Антанта са оста, около която се движи международната политика. През 1927 г., в писмо до Сталин и А. И. Риков, Чичерин изтъква, че „Компартията се отнася лекомислено към съществуването на СССР“, а Изпълнителният комитет на Комунистическия интернационал (ИККИ) не намира нищо по-хубаво от това да проваля дейността на съветската дипломация в Германия. През октомври 1923 г. той предупреждава, че поддръжката на комунистическото въстание в Германия ще нанесе непоправим удар на съветско-германските отношения. Чичерин се обявява против чистките на апарата в Народния комисариат на външните работи (НКИД) и определя партийната политика спрямо Китай като „колосална грешка“. Не възприема формулираната през 1929 г., под въздействието на ВКП (б), постановка на Коминтерна за „социал-фашизъм“ [Соколов, В. В. 1994, № 2, с. 5, 8].

Сталин отминава снизходително критиките на Чичерин, защото той, за разлика от останалите комисари, не се бори за повече власт, а за излизане от властта. През есента на 1928 г. Чичерин отива на лечение в Германия и в продължение на повече от година отказва да се завърне в Москва и поднови дейността си на народен комисар, защото не иска да бъде „сламено чучело“ или „труп в миндер“. На 9 август 1928 г., преди да се отправи за Берлин, с писмо до Молотов, с копие до Сталин, Чичерин пише: „Вие сам Вячеслав Михайлович постоянно след всеки мой разговор по големи теми с посланиците ме упрекват в слабост: нашите представи в това отношение очевидно много се разминават. Другарят Ворошилов е говорил на заседание на Политбюро, че аз защитавам повече интересите на другите правителства и упреква мен и моето произхождение: това ясно доказва невъзможността да продължа работа. Другарят Рудзутак ми каза, че моите писания навяват глупости: такъв човек очевидно даже номинално не може да бъде начело на НКИД. Другарят Томски почти на всяко заседание на Политбюро доказва, че аз не съм на висота. Другарят Калинин при всеки удобен случай изтъква, че лошо съблюдавам интересите на СССР. Другарят Бухарин ме нарича антагонист.“ Отказвайки се от поста си, Чичерин предлага начело на съветската външна политика да застане лице от вътрешния кръг на „ръководните другари“ [Соколов, В. В. 1994, № 2, с. 9].

През 1923 г. НКИД спокойно посреща извършения на 9 юни преврат в България. Завеждащият отдела Балкански страни Г. Б. Сандомирски изтъква, че трябва да се гледа с оптимизъм на бъдещето, защото растящите с всеки изминат ден симпатии на трудещите се в България ще се окажат решаващи при определяне политиката на новото правителство спрямо съветските републики. Той е убеден, че е възможно СССР да поддържа добри отношения с правителството на Ал. Цанков, както с Мусолини след идването му на власт в Италия [ГАРФ, ф. 9501, оп. 6, а.е. 46, л. 14].

За разлика от Сандомирски болшевишкият емисар в България Бонч Бруевич, родственик на съратника на Ленин В. Д. Бонч Бруевич, поставя под съмнение надеждите на съветските дипломати по отношение на Цанковото правителство. На 10 юни 1923 г. той телеграфира на съветския политически представител (полпред) в Берлин Н. Н. Кристински, че ако превратът бъде „приет в цяла България“, през следващите седмици ще произлязат резки промени в българската външна политика, които ще се отразят негативно върху българо-съветските отношения и предизвикат изтеглянето на допусната от правителството на Ал. Стамболийски мисия на Съветския червен кръст (СЧК) [Евстатијева, Ел. 1968, с. 386].

По-нататъшният ход на събитията потвърждава опасенията на Бонч Бруевич. По заповед на министъра на вътрешните работи ген. Иван Русев БКП (т.с.), запазила на 9 юни неутралитет, не е преследвана [НА – ИИИ, арх. кол. 12, оп. 31, а.е. 515, л. 1202]. Ударът на правителството е насочен срещу БЗНС, Съветската червенокръстка мисия и създадения в България от болшевишките емисари Съюз за завръщане в родината (Совнарод). Наложеният на врангеловите организации от правителството на БЗНС ограничения са отменени. На 10 юни в Русе са задържани ръководителите на Совнарод – Н. И. Стремеухов и И. Ф. Гайдуков, а в Пловдив е направен опит да бъде арестуван пълномощникът на СЧК Н. Н. Кудрявцев. Същия месец полицията задържа пълномощниците на СЧК – М. В. Шелепугин в Плевен и А. Н. Шерга в Хасково [Мельцер, Д. Б. 1975, с. 77].

На 13 юни временно управляващият мисията на СЧК А. В. Корецки се обръща с молба към правителството на Ал. Цанков да прекрати репресиите срещу дейците на СЧК и Совнарод [ГАРФ, ф. 9501, оп. 6, а.е. 46, л. 41–43, 60]. В същото време представителят на СЧК в Берн д-р С. Ю. Багоцки изразява пред Международния червен кръст в Женева опасение, че след деветоюнския преврат са възникнали условия, застрашаващи живота на членовете на Съветската червенокръстка мисия в България. На 18 с.м. Международният червен кръст връчва на д-р Багоцки получения от София отговор на Българския червен кръст. Той гласи: „Ние сме упълномощени от най-компетентните учреждения да опровергаем по категоричен начин слуховете, че в България е вдигнато въстание и че животът на

гражданите се намира в опасност. Безопасността е пълна, навсякъде има порядък.“ [ГАРФ, ф. 9501, оп. 6, а.е. 46, л. 2].

Същия ден (18 юни) в София ген. Иван Русев представя на Корецки доказателства за подривната дейност на съветските агенти в България. „Докато Русия не възприеме тактиката на ненамеса във вътрешните работи на България, за никакви взаимоотношения не може да се говори“ – казва той [Василева, Н., С. Лавренов. 1998, с. 55]. На 21 юни, 23 юни и 3 юли Корецки, по повод извършените арести на дейци на Съветската мисия и Совнарод, настоява правителството на Цанков да преустанови репресивните си действия. Искането му е оставено без последствия. В Габрово са арестувани сътрудниците на Съветската мисия Корсувин, Еремин и Попов, в Търново – Н. Горюнов, а в Русе – Ведрин [Спасов, Л. 1981, с. 274].

Коминтернът осъжда бездействието на ЦК на БКП (т.с.) по отношение на развиващите се в България събития. На 23 юни, на разширен пленум на ИККИ, Г. Е. Зиновиев се изказва ласкаво за правителството на Ал. Стамболийски и остро критикува ЦК на БКП (т.с.). В същия дух говори и К. Б. Радек, член на ИККИ и на ЦК на РКП (б). В доклада си „Превратът в България и Комунистическата партия“ той изтъква, че при опасност да бъде разбита „всяка комунистическа масова партия е длъжна да прояви смелост и да се бори, дори с риск да претърпи поражение...“. Без да се съобразява с ЦК на БКП (т.с.) ИККИ отправя „Възвание към българските работници и селяни“ да се вдигнат на въстание против правителството на Цанков. На 29 юни в. „Правда“ излиза с редакционна статия „Решението на ИККИ и българският опит“. На следващия ден Сталин обвинява ЦК на БКП (т.с.) в нарушаване на елементарните изисквания, върху които се основава тактиката на Коминтерна. Той подчертава, че ограничаването на критиката в дискусия е свършено недостатъчно и трябва да се отиде по-нататък. На действията на българските комунисти да се отговори с контрадействия под формата на „репресии“, защото „българският инцидент“ може да се превърне в прецедент, разширяващ рамките на партийно позволеното в пределите на Коминтерна до безпределност. На 4 юли, със съгласието на Сталин, Зиновиев помества във в. „Правда“ статията „Уроците от българския преврат. На вниманието на секцията на Коминтерна“ [Национальный вопрос на Балканах..., 2000, с.71–72].

В края на юни 1923 г. Чичерин получава сведения, коренно противоположни на коминтерновските оценки и призови за гражданска война в България. С. И. Брудовски, съветник в политическото представителство на СССР в Берлин, съобщава, че деецът на ВМРО Тома Карайовов е готов да отиде в София и да води разговори с Цанков, ако му се възложи подобна мисия от съветска страна. Карайовов заявява на съветския дипломат, че правителството на Цанков ще се опита да се освободи от покровител-

ството на Антантата и както правителството на Стамболийски ще разчита на Съветския съюз. Поради това превратът няма да навреди, а напротив ще „ускори положителното развитие на отношенията между България и Съветска Русия“ [**Национальный вопрос на Балканах...**, 2000, с. 63–64].

Според Е. З. Волков, изпратен от НКИД в деня на преврата – 9 юни за ръководител на Съветската червенокръстка мисия в България, опасността за взривяване на българо-съветските отношения идва не от Цанков, а от Коминтерна. Той съобщава на Чичерин, че изявленията на Коминтерна и на Зиновиев с радост са посрещнати от белогвардейския печат. Посочва се, че призивите на ръководителите на комунизма за бунтове са използвани от представителите на Врангеловата армия за настройване на обществеността в България и на Балканите против установяването на каквито и да било отношения със СССР. „Ние сме длъжни – пише Волков – да останем на Балканите като легална и открита мисия и да съхраним местната комунистическа партия. Позицията на Зиновиев не спомага за това. Ако няма възможност да се съгласува тактиката и стратегията на нашата дипломация с тактиката на Коминтерна, между нас не е необходимо да съществуват никакви връзки и взаимопомощ.“ [**Национальный вопрос на Балканах...**, 2000, с. 73–74]. Призивите на съветските дипломати за установяване на връзка с правителството на Цанков не са взети под внимание. Във в. „Правда“ се появяват статии на Н. И. Бухарин и К. Б. Радек, в които се осъжда поведението на БКП (т.с.) в духа на Зиновиевата критика [**Национальный вопрос на Балканах...**, 2000, с. 90].

На 5 юли 1923 г. пълномощникът на Съветската мисия М. В. Шелепугин е убит в околностите на Плевен. Д-р Багоцки изпраща телеграма до Международния червен кръст с копие до Нансеновия комисариат при Обществото на народите, в която пише: „Това, което трябваше да бъде предотвратено, стана. Членът на Мисията на СЧК в Плевен е убит... Очакваме от Ваша страна енергични мерки в защита на Мисията на Руския червен кръст и нейната безпрепятствена по-нататъшна работа.“ [**ГАРФ**, ф. 9501, оп. 6, а.е. 39, л. 22]. По-късно д-р Багоцки, в писмо до ЦК на РОКК в Москва, изтъква: „Моите стъпки, както и стъпките на Международния червен кръст, са безрезултатни. Получават се съобщения за продължаващи арести и опасности за живота. Необходима е намесата на Наркоминдела. Дейността на Мисията е фактически парализирана. Отзоваването ѝ е необходимо.“ [**ГАРФ**, ф. 9501, оп. 6, а.е. 39, л. 19].

На 12 юли 1923 г. се провежда заседание на Политбюро на ЦК на РКП (б), на което се изслушва информация на Чичерин по българския въпрос. Решава се НКИД енергично да протестира срещу враждебното отношение на българското правителство, да се прекрати репатрицията и отзове Съветската мисия. На следващия ден членът на Колегиума на НКИД

Ф. А. Роштейн уведомява съветските пълномощни представители в Рим, Лондон, Виена и Прага за взетото решение за изтегляне на Съветската червенокръстка мисия от България и им нарежда да представят случая с Шелепугин като съпоставим с убийството през 1922 г. в Лозана на съветския дипломат В. В. Воровски от белогвардееца Конради [Васильева, Н., С. Лавренов. 1998, с. 55].

На 14 юли Литвинов съобщава на Фр. Нансен, върховен комисар по въпросите на бежанците и военнопленниците при Обществото на народите (ОН), че „Руският червен кръст е счел за необходимо да отдаде разпореждане на своята мисия в България незабавно да ликвидира дейността си и изтегли целия си състав в Русия“. Като причина за това се изтъкват системните преследвания, арести и убийства на членове на Мисията, извършвани от българските власти с врангелистите по места [Правда, № 157, 15 юлия 1923]. Литвинов изказва благодарност на Нансен за „самоотверженото съдействие“ при осъществяване репатрицията на руската емиграция. В писмото си той моли Нансен да уведоми българското правителство, че един ден ще носи отговорност пред правителството на СССР за съдбата на руските бежанци, ако те станат жертва на озверените врангелистки организации. Съветското правителство нарежда на Корецки заедно със сътрудниците си да напусне България. На 16 юли Съветската червенокръстка мисия (СЧМ) съобщава на правителството на Цанков за предстоящото ѝ изтегляне, като посочва причините за това [Спасов, Л. 1981, с. 276–277].

На 21 юли 1923 г. по заповед на ген. Иван Русев българските власти предприемат широкомащабна акция срещу групите на Совнарод и пълномощниците на Съветския червен кръст. В София, Плевен, Русе, Търново, Варна, Чирпан, Ст. Загора, Сливен, Казанлък, Лясковец, Севлиево и други градове са извършени масови обиски. В столицата е арестуван Ал. Корецки, с около 70 сътрудника, в Търново 40 души, а общо в страната – над 400 дейци на Съветската мисия и Совнарод. В резултат на това Совнарод преустановява дейността си и органът му в „Новая Россия“ престава да излиза. Правителството на Цанков разгромява Совнарод и Мисията на СЧК при пълно бездействие от страна на българските комунисти.

В деня на арестите, в изявление за печата, ген. Иван Русев изтъква, че „със съдействието на бившето правителство Москва е прехвърлила в България своя болшевишка организация, която си е поставила за цел да болшевизира нашата страна“. „Москва – казва той – открито призовава нашата Компартия, със съдействието на комунистите на нашите съседи, към започване на революция за изменение на нашия строй. Разпорежданията, изходящи от Москва, изискват от нашата Компартия революция в България. Москва иска тази революция, защото ѝ е известно, че нашите съседи ще окупира България. Очевидно е, че вдъхновителите на тази

организация (Совнарод) желаят нарушаване на мира и спокойствието на Балканите.“ [Народ, № 161, 21 юли 1923].

В края на юли 1923 г. пълномощникът на ИККИ във Виена В. П. Милютин (Эмтин) призовава българските комунисти да скъсат с „конституционните си илюзии“. Той информира Президиума на ИККИ за изразеното от Задграничното представителство на БЗНС чрез Коста Тодоров за изграждане на съюз от земеделци и комунисти за борба срещу правителството на Цанков и установяване на работническо-селска власт. Коминтернът оценява предложението като приемливо [**Национальный вопрос на Балканах...**, 2000, с. 78]. От Виена в помощ на Васил Коларов в България е изпратен А. Е. Абрамович – Четувев (Альбрехт). На 5–7 август се провежда заседание на ЦК на БКП (т.с.) с участието на Абрамович – Четувев. На него партийното ръководство скъсва с деветоюнската си тактика и възприема заръката на Коминтерна за сваляне на Цанковото правителство чрез въоръжено въстание. На 17 август, с писмо до ИККИ, Милютин призовава незабавно да се предприемат действия за привличането на ВМРО и за постигане на съгласие между земеделците и българските комунисти за вземане на властта и сформирание на работническо-селско правителство [**Национальный вопрос на Балканах...**, 2000, с. 90].

В началото на август българският шарже д’афер Богдан Морфов заявява, че правителството на Цанков е „твърдо решено да реагира срещу болшевишките тенденции на правителството на Ал. Стамболийски“. Той изтъква, че Мисията на СЧК е била истинска пропагандна организация, която в момента на „революцията“ (Юнското въстание 1923 г. – Л.С.) се е стремяла да предизвика комунистическо движение. В същото време постоянният представител на България в Обществото на народите Д. Миков широко популяризира тезата на ген. Иван Русев, че Съветската мисия е представлявала заплаха за сигурността и суверенитета на страната [**НА – ИИИ**, арх. кол. 12, оп. 31, а.е. 406, л. 918].

На 22–24 август в София се провежда заседание на ИК на БКФ, с участието на представители от Румъния, Югославия и България. От Коминтерна присъства Абрамович – Четувев. Решава се да се възприеме препоръчаната от Коминтерна тактика за обединяване на работническите, селските и националните движения в балканските страни в единен революционен поток. Крайната цел е създаване на Балканска федеративна република, с оглед възможността в Македония да избухне въстание и националните движения в Хърватско и други области в Югославия да се надигнат. Поради опасност да се стигне до война между България и Югославия ИК на БКФ се задължава да изработи програма за действия и да я изпрати за одобрение в ИККИ [**Национальный вопрос на Балканах...**, 2000, с. 95–96, 99–102].

С това мерките на Коминтерна по отношение на БКП (т.с.) не се изчерпват. Завърналият се на 2 септември 1923 г. в Москва Абрамович – Четувев информира ИККИ за отношението на ЦК на БКП (т.с.) към Цанковото правителство. ЦК се е разделил на две групи – първата, начело с Христо Кабакчиев, отстоявала пасивна позиция. Според нея реакцията в България е победила. Втората група, начело с Георги Димитров и Йордан Йорданов смята, че свалянето на Стамболийски от власт е „прогресивен акт“. До „Възванието“ на Коминтерна за въоръжено въстание в България, от партийната опозиция единствено Коста Янков открито е протестираше против тактиката на партията. Абрамович – Четувев предлага на Президиума на ИККИ ЦК на БКП (т.с.) спешно да се обнови с опозиционни партийни дейци, да се порицаят компрометираните се и в София незабавно да се изпрати на постоянна работа от Коминтерна „авторитетен другар“ да контролира ръководството на БКП (т.с.) [**Национальный вопрос на Балканах...**, 2000, с. 111–116].

През август 1923 г. Чичерин продължава да търси пътища за нормализиране на отношенията с България. На 4 с.м. той подготвя Проект за Нота до българското правителство. Съветският народен комисар иска цялостно удовлетворение, извинение и компенсиране на всички пострадали от репресиите на българските власти граждани на Русия и съюзните републики. Чичерин настоява българските длъжностни лица, участвали в погромите, да бъдат наказани, а техните помагачи от руската емиграция да бъдат изгонени от България. „Очаквайки от българското правителство незабавен отговор на своите законни искания – се казва в проекта за Нота – правителството на СССР ще се принуди в случай на отказ да бъде удовлетворено да прехвърли върху българското правителство цялата отговорност за репресивните мерки, които съветското правителство ще бъде принудено да предприеме против волята си към някои от живеещите в Русия български граждани.“ На 9 август Нотата е изпратена до правителството на Цанков. [**Международная жизнь**, 1923, № 2, с. 133].

В разговор с Джонсън, пратеник на Нансен за обследване положението на руските бежанци в България и Цариград, министърът на външните работи Христо Калфов заявява, че правителството на Цанков не е желало изтеглянето на Съветската мисия и няма да възрази да се изпрати нова мисия на СЧК. На 16 август чрез Джонсън правителството на Цанков уведомява съветския полпред във Виена М. В. Левицки за намерението си да допусне в България Мисия на СЧК. Чичерин се обръща към чуждестранния отдел на Обединеното държавно-политическо управление (ОГПУ) за мнение. „По всичко личи, че Цанков отстъпва и много иска да

не скъсва с нас“ – пише той [**Национальный вопрос на Балканах...**, 2000, с. 88–89]. Чичерин смята, че не е излишно да се упражни натиск върху Цанков, с цел подновяване на отношенията между България и СССР. Той инструктира съветските пълномощни представители в Лондон, Берлин, Рим и Прага да противодействат на „фалшификациите“ на българското правителство за дейността на прогонената от България Съветска червенокръстка мисия [**Национальный вопрос на Балканах...**, 2000, с. 92–93].

На 25 август Христо Калфов изпраща до Москва нота – отговор, в която заявява, че обвиненията на съветското правителство са неоснователни, с изключение на няколко пункта. Обстойното проучване на фактите, заради които се е забавил българският отговор показва, че „известно количество руски бежанци са претърпели притеснения, някои от тях дори са пострадали от насилие“, но виновници за тези прискръбни инциденти са „руски бежанци“. Срещу част от тях са започнати съдебни разследвания, а други са интернирани на различни места в България. Калфов признава, че българските власти могат да бъдат упреknати, че не са предотвратили насилията и че не са проявили достатъчна енергичност за запазване на реда. Заради това са уволнени 10 жандарми, 1 полицейски комисар е лишен от повишаване в служба, а префектът на варненската полиция – отстранен от изпълнение на задълженията си за един месец. За убийството на Шелепугин е назначено съдебно следствие. Калфов уверява съветското правителство, че българското правителство е заинтересовано от репатриацията на руските емигранти, тъй като в страната непрекъснато пристигат български бежанци и е готово да съдейства и дори да поеме част от разхода по превоза на желаещите да се завърнат в СССР. Но българското правителство иска да бъде уверено, че под маската на това високо хуманитарно дело няма да се води никаква политическа пропаганда против съществуващия в България порядък, както това се случи при предишната мисия на Съветския червен кръст. „При тези условия – подчертава Калфов – ние сме съгласни да приемем всякакви методи на работа, които ни предложи д-р Нансен и дори няма да възразим против допускането в България на нов делегат на Руския червен кръст, ако неговото присъствие д-р Нансен счита за необходимо.“

Калфов не пропуска да отбележи произтичащата от дейността на Коминтерна заплаха за бъдещето на българо-съветските отношения. „Основен принцип на политиката на българското правителство – пише той – е бил и си остава строг отказ от каквото и да било вмешателство във вътрешните работи на чуждите държави. Затова българското правителство се счита в правото си да очаква същото и от другите държави. За нещастие, що се отнася до съветското правителство тези очаквания не се оправдаха. Достатъчно е да Ви напомня последните изявления на г-н

Зиновиев и резолюциите, приети от Коминтерна против днешния режим в България..." [**La mission de la Croix-Rouge en Bulgarie...**, 1924, p. 59, 62].

В писмо до Политбюро на ЦК на РКП (б) Чичерин определя българския отговор на изключително острата съветска нота като „неочаквано миролюбив“ [**Национальный вопрос на Балканах...**, 2000, с. 110–111]. По това време готовността на българското правителство за помирение със СССР се потвърждава и от донесенията на съветските агенти. В едно от тях се изтъква, че българското правителство се намира под влияние-то на Христо Калфов и Симеон Радев, които са убедени привърженици на установяването на дружески отношения със Съветска Русия. Главната причина за това е общата конюнктура на Балканите и по-специално опасността от конфликт между България и Югославия. Според сведения на българското Министерство на външните работи Югославия се подготвя да нападне България през октомври 1923 г. Симеон Радев ще търси начин да установи контакт с нашите представители в Женева и обсъди с тях въпроса за взаимоотношенията със СССР. В донесението изрично се настоява да се започнат преговори с българската делегация, тъй като перспективите за благоприятен изход са добри [**Национальный вопрос на Балканах...**, 2000, с.105–106].

На 6 септември 1923 г. Политбюро на ЦК на РКП (б) забранява на Чичерин да предприема насрещни стъпки по отношение на българското правителство. На НКИД е заповядано да предяви към България допълнителни искания – да се предостави на новата съветска мисия пълна дипломатическа гаранция, да се разформират белогвардейските щабове и т.н. [**Национальный вопрос на Балканах...**, 2000, с. 111]. На 12 септември заповедта е изпълнена. На българското правителство е връчена нота, в която като условие за нормализиране на отношенията се изисква: варненският префект да бъде осъден, белогвардейските войски да бъдат изгонени от България и на семейството на убития в Плевен Шелепугин да се предоставят 20 000 лева [**Международная жизнь**, 1923, № 2, с. 133].

Опитът на Чичерин с дипломатически средства да нормализира отношенията на СССР с България пропада. Спрямо България се прилага Коминтерновския план за сваляне на правителството на Цанков чрез прилагане на руската революционна практика. Вдигнатото, по заповед на Коминтерна през септември 1923 г., въстание приключва с тежко поражение. За претърпения провал Москва обвинява БКП (т.с.). Според пълномощниците на Коминтерна българските комунисти не са използвали съществуващите „отлични условия“ за сваляне от власт на Цанков. Поради нерешителност те са пропуснали възможността да установят връзка със земеделската емиграция и да си осигурят помощта на Югославия. Коминтернът отчита като грешка и непривличането на македонската организация на Тодор Александров. През лятото на 1923 г. представителите

на ВМРО Михаил Монеv и Димитър Влахов пребивават в продължение на 45 дни в Москва. Те се срещат с Троцки, но разговорът се води главно върху действията на македонската организация по време на деветоюнския преврат [**Национальный вопрос на Балканах...**, 2000, с. 138–140; **Влахов, Д.** 1970, с. 222–225].

Съюзът между ВМРО и намиращата се под влиянието на Белград земеделска емиграция е неосъществим. Пропадат и опитите на Коминтерна, направени въпреки резервите на Чичерин, за превръщането на македонската организация от националноосвободителна в класово-партийна. Курсът на ИККИ за обединяване на БКП (т.с.), ВМРО на Тодор Александров и БЗНС в единен революционен поток е поредния блян на Комунистическия интернационал.

Чичерин си дава сметка за риска, на който се излага, противопоставяйки на ИККИ традиционните средства на дипломатията. Безпомощен пред произволите на вождовете на световната революция той се принуждава да се самоуспокоява със сентенции от рода, че „горещата защита предизвиква противоположен резултат“. През 1923 г. Чичерин не изключва възможността от физическа саморазправа. В писмо до Л. М. Карахан той пише: „Аз мога я да попадна под автомобил или я да падна от стълба.“ [**Соколов, В. В.** 1994, № 2, с. 7–8].

ЛИТЕРАТУРА/ REFERENCES

Архивни източници и периодичен печат/Archival sources and Periodicals

НА – ИИИ – Научен архив – Институт за исторически изследвания при БАН, арх. кол. 12. [Nauchen arhiv – Institut za istoricheski izsledvaniya pri BAN, arh. kol. 12.]

ГАРФ – Государственный архив Российская федерация, фонд 9501. [Gosudarstvennij arhiv Russijskaja federatsija, fond 9501.]

Народ, 1923. [Narod, 1923.]

Правда (Москва), 1923. [Pravda (Moskva), 1923.]

Международная жизнь, (журнал НКВД), Москва, 1923. [Mezhdunarodnaja zhizny (zhurnal NKID) Moskva, 1923.]

Публикации/ Publications

Васильева, Н., С. Лавренов. 1998 – Нина Васильева, С. Лавренов. Особенности советско-болгарских политико-военных отношений в 20-е годы. – В: Българо-съветски политически и военни отношения (1917 – 1941). София, 1998. [Vasilyeva, N., S. Lavrenov. Osobennosti sovetsko – bolgarskih politico – voennih

otnoshenij v 20-e godi. – V: Balgaro-savetski politicheski i voenni otnoshenija (1917 – 1941)] Sofia, 1998.]

Влахов, Д. 1970 – Д. Влахов. Мемоари. Скопие, 1970. [Vlahov, D. Memoari. Skopie, 1970.]

Евстатиева, Ел. 1968 – Ел. Евстатиева. През погледа на един болшевик (първи сведения и оценки за Деветоюнския фашистки преврат в България. – Науч. тр. ВПШ „Ст. Димитров“ при ЦК на БКП, 38, 1968. [El. Evstatieva. Prez pogleda na edin bolchevik (parvi svedenija i otsenki za Devetojunska fashistki prevrat v Balgarija). – Nauch. tr. VPCH „St. Dimitrov“ pri TSK na BKP, 1968.]

Мельцер, Д. Б. 1975 – Давид Борисович Мельцер. Советско-болгарские отношения 1917 – 1935 гг. Минск, 1975. [David Borisovich Melytser. Sovetsko-bolgarskie otnoshenija 1917 – 1935 gg. Minsk, 1975.]

Национальный вопрос на Балканах..., 2000 – Национальный вопрос на Балканах через призму мировой революции. В документах центральных российских архивов начала – середины 1920-х годов. Ч. 1. Москва, 2000. [Natsionalnij vopros na Balkanah cherez prizmu mirovoj revolyutsii. V documentah tsentralnih rossijskih arhivov nachala – seredine 1920-h godov. Ch. 1. Moskva, 2000.]

О'Конър, Т. Э. 1991 – Тимоти Эдвард О'Коннор. Георгий Чичерин и советская внешняя политика 1918 – 1930. Москва, 1991. Timoti dvard O'Konnor. Georgij Chicherin i sovetskaja vneshnjaja politika 1918 – 1930. Moskva, 1991.]

Спасов, Л. 1981 – Людмил Спасов. За преврата на 9 юни 1923 г. и разрива в българо-съветските отношения. – В: България и народите на Съветския съюз през вековете. София, 1981. [Lyudmil Spasov. Za prevrata na 9 juni 1923 g. i razriva v balgdro-savetskite otnoshenija. – V: Balgarija i narodite na Savetskij sajuz prez vekovete. Sofia, 1981.]

Соколов, В. В. № 2, 1994 – Владимир Васильевич Соколов. Неизвестный Г. В. Чичерин. Из рассекреченных архивов МИД РФ. – Новая и новейшая история, 1994, № 2, 3–18. [Vladimir Vasilyevich Sokolov. Neizvestnii G. V. Chicherin. Iz rassekrechenih arhivov MID RF. – Novaja i noveichaja istorija, 1994, № 2, 3–18.]

La mission de la Croix-Rouge en Bulgarie..., 1924 – La mission de la Croix-Rouge en Bulgarie et la Rapatriement des Refugies Russes (Reponse du Gouvernement Bulgarie). – Document, Sofia, 1924.